

Jagoda Mirović
mirovicjagoda@gmail.com

Evropeizacija Srbije: „Zapadni Balkan“ i obredi prelaza¹

Apstrakt:

Ovaj rad predstavlja jedan deo šireg istraživanja evropeizacije svakodnevnog života i svakodnevne kulture u Srbiji, prvenstveno u kontekstu uticaja spoljnopolitičkog diskursa EU na one koje taj diskurs treba da „oubliči“. Razmotreni su stavovi šestoro studenata iz Republike Srbije o pojmu „Zapadni Balkan“. Ponuđen je istorijski pregled pojmova koji su mu prethodili, kao i njegova važnost u zamišljanju evropskog identiteta, gde Zapadni Balkan figurira kao „drugi“, a ponuđeno je i tumačenje pojma Zapadni Balkan u kontekstu evropeizacije Srbije, shvaćene kao obred prelaza. Na kraju rada, raspravlja se o pitanju iščezavanja ovog pojma po ulasku u EU, odnosno nakon uspešne evropeizacije, sa posebnim fokusom na Republiku Srbiju.

Ključne reči:

Zapadni Balkan, evropeizacija Srbije, obredi prelaza

Uvod

Pojam „Zapadni Balkan“ se proteklih godina sve češće može čuti u političkom i medijskom diskursu – koriste ga kako EU zvaničnici, tako i lokalni političari, a takođe se pojavljuje i na lokalnim vestima i internet portalima. Reč je, zapravo, o državama Balkanskog poluostrva čije je spoljno-političko strateško opredeljenje učlanjenje u Evropsku uniju. Sam pojam osmišljen je i plasiran od strane zvaničnih institucija Evropske unije, sa ciljem da se potcrta njihov „zajednički put ka EU“ (Petrović 2009: 10-11). Upotrebu ovog pojma u javnom diskursu treba razumeti u kontekstu evrointegracija zemalja Zapadnog Balkana i, konkretno, Republike Srbije. Evrointegracije predstavljaju „oblik institucionalizacije koji vodi ka evropskom državnom uređenju“ (Rumford 2008: 23), pri čemu se pro-

¹ Seminarski rad za potrebe ispita na predmetu Antropologija Evropske unije, na četvrtoj godini Osnovnih akademskih studija etnologije i antropologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

ces ulaženja u Evropsku uniju izjednačava sa „političko-ekonomskom transformacijom neevropskih država u evropske“ (Velikonja 2007: 34-5). Važno je napomenuti da Zapadni Balkan, koji označava grupu zemalja koje su trenutno u procesu evrointegracija/priprema za ulazak u EU, u spoljnopolitičkom diskursu trenutno figurira kao suprotnost Evropskoj uniji (Petrović 2009). Kada se ovako postave stvari, stiče se utisak da je nekim zemljama „evropejstvo dato, dok druge moraju oko njega da se potrudu“ (Hammond 2006: 7-8), te, shodno tome, pristupna „pravila igre“ određuju ove prve.

U svom istraživanju ispitaću hipotezu da li pojam Zapadni Balkan možemo da tumačimo u ključu Van Genepovog obreda prelaza. Za potrebe ove analize, pojam Zapadni Balkan biće tretiran kao pojam koji je u javni diskurs uveden prvenstveno zbog evrointegracija, koje bi, prema teoriji obreda prelaza, trebalo da predstavljaju liminalnu fazu u političkom životu zemalja iz ove grupe.

Pružiću kratak istorijski pregled sa namerom da objasnim kako je pojam Zapadni Balkan nastao i koji nazivi su pretodno korišćeni da grupišu ove države u jednu celinu. Posebno ću se osvrnuti na pitanje zašto je ovakvo određenje Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Srbije, Kosova, Albanije i Severne Makedonije značajno za samu Evropsku uniju i njene pokušaje da konstruiše sopstveni (evropski) identitet. Osim toga, izneću i empirijske podatke, sa ciljem da predstavim emsku perspektivu.

Empirijski podaci prikupljeni su putem polu-strukturiranog intervjua sa šestoro studenata iz Srbije, starosti od 22 do 24 godina. Za potebe interpretacije odgovora ispitanika, oslonila sam se na radove Tanje Petrović o Zapadnom Balkanu (Petrović 2009; 2014) i Srđana Radovića o stavovima mladih o Evropskoj uniji i Srbiji (Радовић 2009).

Kratak istorijski pregled nastanka pojma

Kako bi se bolje razumeo sam pojam Zapadni Balkan, važno je poznavati termine koji su mu prethodili, kao i različite načine i istorijske periode kada su upotrebljavani.

Prvi od tih termina bio je Balkan. Marija Brujić piše da Balkansko poluostrvo dobija svoj naziv početkom 19. veka, zahvaljujući nemačkom geografu Avgustu Cojneu, koji mu daje naziv po planinskom lancu u Bugarskoj (Brujić 2016: 163). „Zapadni Balkan“ je predstavljao samo geografsku odrednicu s kraja 19. i početka 20. veka, mada je više autora još

i tada skretalo pažnju na negativne etikete koje su pratile ime „Balkan“, a koje su se odnosile konkretno na države na ovom poluostrvu.

Nakon Prvog svetskog rata, Balkan se povezuje sa engleskim pojmom „balkanizovati“ (*to balkanise*) i imenicom „balkanizacija“ (*balkanisation*), koji imaju negativnu konotaciju.² Pojedini autori su nastojali da objasne da su te negativne konotacije bile povezane sa tadašnjim stanjem rastućeg nacionalizmom u regionu, koji se javio kao posledica Balkanskih ratova, Prvog svetskog rata i raspadom Osmanskog i Austrijskog carstva. Drugi autori su smatrali da je reč „balkanizacija“ dobila negativno značenje nakon Prvog svetskog rata i da je „izvedena iz ranije podele teritorija turskog carstva na različite nezavisne države“ (Todorova 2009: 7, 47).

Mirela Slukan Altić navodi da se već od sredine 20. veka pojam Balkan slabo koristio, upravo zbog njegovih izrazito negativnih kulturnoloških konotacija. Njega zamenjuje novi pojam – Jugoistočna Evropa, koji je trebalo da označi široko područje između Jadranskog i Crnog mora. Ona smatra da je geografski pojam jugoistočne Evrope nastao u najboljoj nameri da se izbegne negativno nasleđe vezano za Balkan. No, naizgled dobro rešenje bilo je samo prividno, jer, kako navodi autorka, „granice jugoistočne Evrope ponovo nisu određene geografskim čimbenicima, nego povijesnim granicama Balkana“³ (Slukan Altić 2011: 408). Jugoistočna Evropa je zapravo bio eufemizam za Balkan, naziv koji je nosio istorijski teret i sa kojim većina novonastalih država nije želela da se poistovećuje (Petrović 2009: 28-9). Todorova čak ističe i izrazito negativne konotacije, tačnije snažnu ideološku etiketu koju je pojam jugoistočna Evropa nosio tokom 1930-ih i 1940-ih godina, kada su ga nacisti koristili kako bi opisali jugoistočnu granicu sopstvenog političkog projekta, Trećeg Rajha (Todorova 2009: 28).

2 „Balkanizovati“ i „balkanizacija“ znače „podeliti u manje, međusobno neprijateljske celine“, „sa manje ili više nazadnom populacijom, koja je ekonomski i finansijski slaba, gramziva, intrigantna, uplašena i koja neprestano biva plen/žrtva velikih sila i sopstvenih strasti za nasiljem“. Međutim, mešanje velikih sila u poslove malih zemalja podstaklo je kasnije definicije balkanizacije kao „neprestano mešanje stranih sila (Rusije, Austrougarske, Nemačke, Francuske i Velike Britanije) sa ciljem da očuvaju sopstvene interesne sfere“ (Hammond 2006: 2; Todorova 2009: 49).

3 Autorka dalje objašnjava: „Geografski gledano, prostor koji je definiran kao jugoistočna Evropa ne čini jugoistok europskoga kontinenta nego središnji dio južnoga europskog proćelja koje se proteže od Pirinejskoga poluotoka do Povolozja. Riječ je, dakle, o središnjem dijelu južne Evrope. Geografska regija jugoistočne Evrope opravdana je samo uz uvjet ako se Rusija ne smatra dijelom Evrope. Jedino bi u tom slučaju taj dio europskoga kontinenta zaista činio njegov jugoistočni dio“ (Slukan Altić 2011: 409).

Usled pada komunizma krajem 1980-ih, Balkan kao geografska odrednica se ponovno sve češće upotrebljava. Ta pojava se vezuje za početak formiranja novih država, ali i ratne sukobe do kojih je tom prilikom došlo (Slukan Altić 2011: 408-9).

Konačno, krajem 1990-ih u politički i medijski diskurs ulazi pojam Zapadni Balkan. On počinje da se javlja u zvaničnim dokumentima institucija EU⁴, gde se prvi put decidirano i geografski definiše Zapadni Balkan kao područje Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Albanije, Makedonije i SRJ. Od tada zapadni Balkan ne označava samo virtuelni politički pojam nego i jedinstvenu geografsku regiju, svojevrsnu „pod-Europu, dakako definiranu prvenstveno određenom vanjskom politikom Europske unije prema navedenom prostoru“ (Milardović, 2000., 40; citirano iz Slukan Altić 2011: 409-10). Petrović smatra da je politička upotreba ovog pojma definitivno prevagnula nad neutralnom, geografskom upotrebom. Ovaj „novopečeni“ politički naziv označava balkanske države koje (još uvek) nisu članice EU. Za razliku od Balkana – koji je ipak i geografski termin (zbog planinskog lanca u Bugarskoj) – otkad je kovanica Zapadni Balkan osmišljena na Evropskom savetu u Beču 1998 (Petrović 2009: 28-9), ona je postala jedan od ključnih termina kojim se opisuju procesi u vezi sa primanjem zemalja jugoistočne Evrope u sastav EU ili spoljne politike EU i njenih članica, bezbednosti unutar Evrope i slično.

Termin Zapadni Balkan, koji i sam nosi upadljiv ideološki teret, danas je umnogome prisutniji u javnom diskursu i upotrebljava se na nivou koji već sada premašuju ciljeve isključivo političke ili birokratske komunikacije (Petrović 2009: 30).

Konstrukcija evropskog identiteta: Zapadni Balkan kao evropski „Drugi“

Evropa, kao politički akter, već izvesno vreme ne poima sebe isključivo kao kontinent na kome se okupljaju različite države i političke zajednice u okviru zajedničkog geografskog prostora. Ona želi da bude nešto više od toga, pa vidi samu sebe kao *kolevku civilizacije*, kulturni prostor kojim dominiraju *evropske vrednosti*, sa zajednicama i pojedincima koji dele *osećaj evropejstva* ili *evropskog identiteta* (Petrović 2009: 15). Istovremeno, Evropa je suočena sa brojnim unutrašnjim podelama i istorijskim antagonizmima. Evropski „Drugi“ su bili ne sa-

⁴ Za više detalja, videti: Slukan Altić 2011: 409-10.

mo oni strani, koji su dolazili iz dalekih i veoma drugačijih kultura, sa kojima su Evropljani imali susreta tokom kolonizatorskih poduhvata, već i mnogi „unutrašnji Drugi“ kojima su tokom istorije unutar percepcije Evrope i Evropejstva pripisivane ne-evropske, ne-sasvim-evropske ili samo mar-ginalno-evropske osobine (Petrović 2009: 15). Kao posledica toga, sa-vremena evropska istorija obeležena je neprestanom potragom za identitetom. Situacija je postala napeta posebno pred kraj Hladnog rata, kada je nestala jasna granica između „Evrope“, onako kako je percipira zapadni deo kontinenta, i bivšeg Istočnog bloka, odnosno „Druge Evrope“. U sledećem koraku, kada su obe Evrope ujedinjene u okviru EU, pitanja u vezi sa prirodom i sadržajem evropskog identiteta, evropskih vrednosti, uverenja Evropljana i granica Evrope postala su neizbežne komponente političkih govora i akademskih debata (Hammond 2006: 6).

Osim naglašavanja kulture kao osnove zajedničkog evropskog identiteta, Petrović ističe da postoje još dve mogućnosti za njegovu legitimizaciju: izgradnja evropskog identiteta na osnovu zajedničke evropske istorije ili na osnovu snažne predstave Drugog koja postaje neka vrsta odraza evropskog identiteta – Evropa je ono što Drugi nije (cf. Ivfersen and Kolvraa 2007; citirano iz Petrović 2009: 20). Tokom evropske istorije, kao što je to slučaj i danas, „kulturni Drugi“ su predstavljali „sredstvo“ za legitimizaciju evropskog identiteta. Zapravo, evropski identitet je oduvek bio formiran kroz stav prema i u opoziciji sa Drugima. Petrović navodi istorijske primere evropskih Drugih: u 15. veku su to bili Turci, koji su tokom Renesanse predstavljani kao neprijateljski nastrojeni muslimani, dok je u 20. veku unutrašnji Drugi bio komunistički Drugi; kada krajem 20. veka više nije bilo moguće pozivati se na pretnju komunizma, islam je ponovo figurirao kao Drugi (Petrović 2009: 20-21).

Brujić skreće pažnju na slikovit primer načina na koji Evropska unija evocira Drugost (Zapadnog) Balkana u izveštaju Međunarodne zajednice o Balkanu iz 2005. godine. Uprkos „velikom pomaku“ koji su zemlje Zapadnog Balkana napravile u odnosu na period potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine i pada Slobodana Miloševića 2000. godine, prevlađuje mišljenje da je stabilnost u ovom regionu i dalje na „klimavim nogama“, kao i da su reforme otežane usled „zaostavštine iz prošlosti“, poput ogromnih strukturalnih izazova, ustavnih problema, otvorenih pitanja statusa, teške ekonomske situacije i političke nestabilnosti (Amato 2005: 3). U izveštaju se takođe navodi da je Balkan „postkonfliktni region“, „blizu propasti koliko i uspehu“ zato što se, iako su ratovi okončani, „miris nasilja i dalje oseća u vaz-

duhu“, ekonomija je slaba, nezaposlenost visoka, korupcija velika, a javnost pesimistična prema demokratskim institucijama (International Commission on the Balkans 2005: 7–8). U kontekstu ovih zapažanja, u izveštaju se vrlo jasno tvrdi da se ratovi za nezavisnost iz 1990-ih i etničko čišćenje na teritoriji bivše Jugoslavije vide kao „ne-Evropska balkanizacija“ (International Commission on the Balkans 2005: 29), implicitno, kao nešto što ne pripada evropskoj tradiciji mira, demokratije i pravde (Brujić 2016: 161). Neki autori smatraju da su i Balkan i Evropa „zamišljena“ mesta koja se ne mogu jednostrano sagledavati. Primera radi, Hemond u svom radu o tradiciji balkanističkog diskursa o ovim prostorima u britanskim putopisima objašnjava da zapadnoevropske države smatraju da je zemljama na balkanskom poluostrvu potrebna njihova intervencija i kontrola (Hammond 2006).

Balkan je vekovima shvatan kao protivteža „civilizovanoj“ Evropi ili kao most između Istoka i Zapada, odnosno između Azije i Evrope (Brujić 2016: 162). U savremenom spoljno-političkom diskursu, Evropa se izjednačava sa Evropskom unijom, kojoj zemlje Zapadnog Balkana treba da pristupe nakon ispunjenja zadatih uslova (Petrović 2009).

Teorijsko-metodološki pristup

„Život pojedinca u bilo kom društvu“ piše van Genep, „predstavlja niz prelaza iz jednog uzrasta u drugi“ (van Genep 1960: 2-3). U svojoj studiji *Obredi prelaza* (1960 [1909]), Arnold van Genep ispituje i upoređuje načine na koje su ovi prelazi sociokulturno konstruisani, obeleženi i sprovedeni u delo, zahvaljujući praktikovanju određenih ceremonijalnih, javnih obreda. Ti obredi prate svaku promenu mesta, stanja društvenog statusa i uzrasta. Neki od najčešćih obreda prelaza jesu obredi koji se vezuju za rođenje, pubertet, brak, sticanje višeg klasnog statusa, profesionalne specijalizacije i smrti. Svaki od ovih događaja je propraćen ceremonijama čija je osnovna svrha da omogući pojedincu prelazak iz jednog jasno određenog društvenog položaja u drugi (isto). Van Genep je prepoznao trodelnu strukturu, odnosno tri različite faze ovakvih obreda (isto: 10-11), koje je dalje razradio Viktor Tarnier.

Prva faza jeste faza separacije, za koju je karakteristično napuštanje starog identiteta, statusa ili stanja uma. Pojedinaac ili grupa se tada odvajaju od utvrđene tačke u društvenoj strukturi i kreću se ka nečemu nepoznatom (Eriksen 2001: 137).

Kada se završi odvajanje, akter ulazi u liminalnu fazu – dvosmisleno stanje kada se on ili ona nalazi negde između dva stabilna stanja („nije ni ovde, ni tamo“). Liminalna faza važi za najsloženiju od tri faze. Učesnik je tada napustio svoj stari identitet/status, ali još uvek nije zauzeo novi. U tom smislu, on se nalazi izvan uobičajenih, svakodnevnih sociokulturnih kategorija. Učesnik je tada u opasnom položaju. Društvo se suočava sa rizikom da učesnik odbije reintegraciju u društvo i odbaci njegove vrednosti i hijerarhije moći, dok se pojedinac, sa svoje strane, suočava sa opasnošću od anomalije i socijalnog beskućništva (Eriksen 2001: 138-9). U liminalnoj fazi, učesnici su često okruženi tabuima, zabranama i strogim pravilima ponašanja (Eriksen 2001: 63-4). Jedan od razloga za ovu strogost je verovatno to što sami obredi prelaza, iako su neophodni za društvo, mogu biti shvaćeni kao pretnja društvenom poretku i vladajućim odnosima moći u društvu. Kada je neko dete, on ili ona ne predstavlja pretnju, njegov društveni status je siguran i nesporan; kao odrasla osoba, pojedinac takođe ima definisan položaj u društvu. Međutim, kada se nalazi na pola puta između dva stadijuma izgleda kao da se „bilo šta može desiti“ (Turner 1967; citirano iz Eriksen 2001: 64). Za vreme obreda inicijacije, koji može da traje nedeljama, pojedinac je u izvesnom smislu *izvan* društva; nije ni dete, ni odrasli (Eriksen 2001: 64).⁵ Ova teška i opasna liminalnost je, uprkos tome, potrebna da bi se „očistili“ prethodni statusi pojedinca, da bi mu/joj omogućila da se ponovo rodi kao društvena osoba u novoj kategoriji (isto).

Faza inkorporacije/agregacije predstavlja poslednju fazu, kada učesnik konačno preuzima novi identitet ili društveni status, koji se obično smatra višim od statusa koji je imao pre početka obreda.

Obrede prelaza često odlikuju privremeno podnošenje patnje, ispiti izdržljivosti i lišavanje učesnika. Oni se mogu shvatiti kao ispit izdržljivosti ili zrelosti, na kojem kandidati moraju pokazati da zaslužuju odgovornosti i prava odraslih osoba. Oni takođe često stiču važna znanja koja su relevantna za život odraslih u toku prelazne faze, koja ih transformišu u novu vrstu društvene osobe (Eriksen 2001: 63). Najvažniji su obično oni koji obeležavaju prelazak iz statusa deteta ili adolescenta u status odraslog muškarca, odnosno žene (Eriksen 2001: 63).

Iako ne postoji tačna, niti jasna definicija evropeizacije, ona se može shvatiti kao proces političke, pravne, kulturne i ekonomske integracije i

⁵ Treba imati na umu da će u zavisnosti od obreda, različite faze biti više naglašene (na primer, u pogrebnim obredima je najizraženija faza separacije, dok je u bračnim obredima to faza reintegracije) (van Gennep 1960: 11)

usvajanja evropskog nadnacionalnog kulturnog identiteta. Ona uglavnom podrazumeva promene na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou, u skladu sa institucionalnim strukturama i politikama Evropske unije. Međutim, iako se najčešće posmatra kao politički i ekonomski proces, evropeizacija takođe podrazumeva i sociokulturne promene koje se odražavaju na svakodnevni život. Drugim rečima – evropeizacija ne predstavlja samo standardizaciju i primenu zakona, strategija i normi Evropske unije; u pitanju je i kulturna interpretacija promena koje se povezuju sa evrointegracijama (Brujić 2016: 19, 67, 47).

Za potrebe ovog istraživanja, evropeizacija će biti tretirana upravo tako – kao sociokulturni fenomen. Takođe, pojam Zapadni Balkan će biti tretiran ne kao geografski, već kao političko-kulturni pojam, koji za cilj ima promenu „imidža“ zemalja Balkanskog poluostrva koje su trenutno još uvek u fazi „evropeizovanja“.

Ciljnu grupu mog istraživanja predstavljaju studenti. Pri dabiru ove kategorije stanovništva, vodila sam se mišljenjem Srđana Radovića (Radović 2009). U pitanju je generacija mladih ljudi koje bi trebalo da dostignu svoja najveća društvena i profesionalna ostvarenja kao članovi društva koje je integrisano u Evropsku uniju. Sadašnji studenti su potencijalni budući intelektualci i pripadnici budućih elita našeg društva, te je korisno razmotriti njihov odnos prema upotrebi pojma Zapadni Balkan u kontekstu evropeizacije Srbije, jer će mnogi od njih proizvoditi, prenositi ili „reciklirati“ predstave o Evropskoj uniji, ali i Srbiji, koje su trenutno aktuelne (Radović 2009: 74-5).

Lično poznajem svih šestoro ispitanika koje sam kontaktirala telefonom. Svi žive i studiraju u Beogradu (novinarstvo, ekonomiju, sociologiju, etnologiju i antropologiju, lingvistiku, prehrambenu tehnologiju). Upitnik se sastojao od 11 pitanja otvorenog tipa. Istraživanje je sprovedeno u maju 2020. godine i bilo je u potpunosti na dobrovoljnoj osnovi – učesnici nisu primili nikakvu materijalnu nadoknadu za svoje učešće.

Rezultati istraživanja

Svi ispitanici su upoznati sa pojmom Zapadni Balkan, prvenstveno zahvaljujući medijima (televizija, novine), stručnoj literaturi ili društvenim mrežama. Preovlađuje mišljenje da se termin odnosi na balkanske države koje trenutno nisu članice EU, ali pretenduju da postanu, mada je bilo

i odstupanja.⁶ U slučajevima kada su ispitanici nabrajali konkretne države, najčešće su se javljale: Srbija (4 puta), Crna Gora (3 puta), Bosna i Hercegovina (3 puta), Hrvatska (2), Makedonija (2), Albanija (2).

Opšte mišljenje je da se radi o političkom pojmu, pri čemu se naglašava da su u pitanju države koje su „sklone integraciji u EU“, imaju „sličan stepen političkog i privrednog razvoja“, ali bilo je i osvrta na simboličku dimenziju:

Nastao je u svetlu antagonističkog odnosa „Evrope“ prema „Balkanu“, u svetlu binarne opozicije mi/drugi. Balkan je „drugi“ unutar samog evropskog kontinenta, most između Zapada i Istoka, nešto „divlje, mistično, necivilizovano, nasilno“. Termin „Zapadni Balkan“, koji se plasira od devedesetih godina, se odnosi na „društveni ugovor“ kojim se balkanske zemlje koje su sada ušle u EU – ili su pregovori u toku za ulazak – brišu iz „necivilizovanog“ balkanskog svetonazora. U političkom smislu, EU pod ovim pojmom smatra zemlje jugoistočne Evrope van EU – Albanija, Makedonija, Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Hrvatska – još je mlada u EU pa ne znam kakav li je odnos. Osim što je ovo poglavito politički pojam, u pitanju je simboličko predstavljanje napredovanja balkanskih zemalja u Evropu – EU. K. B. (24)

Dvoje ispitanika pak smatra da se može govoriti o Zapadnom Balkanu i u geografskom i u političkom smislu:

Postoje oba tumačenja, mada bih ja najpre pomislila na geografsko (...) Zato što mi je prirodnije da kažem „zemlje koje nisu u EU“... Ili sam previše učila geografiju, nemam pojma. J. J. (22)

Ako je reč o geografskoj regiji, onda smatram da je baš promašaj. Ali, ukoliko ima političku konotaciju, tek tad smatram da je promašaj, jer ako uzmemo da u Zapadni Balkan spadaju Hrvatska, Slovenija i Srbija, na primer – opet, to ja tako smatram, moguće je da grešim – mi smo toliko nehomogeni u smislu zajedničkih odnosa, baš je teško svrstati nas i Hrvate u istu grupu, sem što potičemo od Slovena i bili smo deo Juge. S. M. (22)

Smatra se da su razlike između Balkana i Zapadnog Balkan te što je prvi geografski (i širi pojam, koji obuhvata više država/delova država), a drugi politički pojam; zatim (ne)članstvo u EU, kao i da na Zapadnom Balkanu ima „ima više dramatičnih događaja nego u ostalim zemljama Balkana“.⁷

⁶ Ono što ja shvatam jeste da ga ljudi koriste da naglase da se radi o državama koje se nalaze na severozapadnom delu Balkanskog poluostrva. Međutim, ako pogledamo da ubacuju i našu državu u isti koš, smatram da je to potpuno geografski neopravdano, jer smo mi više neki severni ili centralni Balkan, recimo. S. M. (21)

⁷ J. M. (22)

Niko od ispitanika/ca ne koristi pojam Zapadni Balkan kada se predstavlja strancima, niti ih je ikada iko drugi tako predstavio u stranom okruženju. U takvim situacijama, najčešće se koriste nacionalnom odrednicom i eventualno navedu grad (Beograd).

Kada je trebalo navesti države Balkanskog poluostrva koje su članice EU i države koje spadaju u Zapadni Balkan, najčešće su u EU grupi navedene Hrvatska (5), Rumunija (5), Bugarska (5), Grčka (5), Slovenija (3); dok su u zapadnobalkanskoj grupi najčešće spominjane Srbija (4), Crna Gora (3), BiH (3), Makedonija (3), Albanija (3), Kosovo (1).

Troje ispitanika smatra da Hrvatska ima ambivalentan status, to jest da je istovremeno članica EU i potpada u grupu zemalja Zapadnog Balkana.⁸ Četvoro ispitanika smatra da nijedna država Zapadnog Balkana neće u skorijem periodu pristupiti EU:

Ukoliko gledamo sadašnju situaciju u EU teško da će biti skorijih proširenja, a i datum koji se spominje 2025. čini se poprilično nerealno, ukoliko uzmemo u obzir koliko malo poglavlja smo zatvorili – trenutno pričam o Srbiji. Takođe, ne verujem da pre Srbije neka zemlja može da uđe u Evropsku uniju, tako da je moj odgovor da u skorijoj budućnosti ne vidim pridruženje nijedne druge države. Sa druge strane, Hrvatska nije mnogo razvijenija od Srbije, ali je pristupila Uniji tako da ne mora da znači. K. M. (22)

Dvoje ispitanika kao razlog navode „križu“ u kojoj se EU trenutno nalazi, mada nisu ponudili detaljnija obrazloženja o kakvoj кризи je reč.

Petoro ispitanika smatra da će pojam Zapadni Balkan nastaviti da postoji, čak i nakon što sve zemlje iz te grupe pristupe EU:

Pa, ako pristupe! Ali mislim da može opstati, jer će svakako te zemlje biti najbliže jedne drugima. Neće sad Srbija biti bliža Nemačkoj. A i ostaje i kao geografski pojam. Možda izgubi negativnu konotaciju, možda ne. Ko zna (...) Jer će opet te zemlje biti bliske kao grupa i njihov „napredak“ neće biti „wow“. J. M. (22)

A kad pristupe, mislim da će ostati samo kao kategorija tih zemalja unutar EU, samo obeležje, kao (...) Zato što ljudima ostane podsvesno kao pojam, na primer, kao da obuhvati sve te „nove“ zemlje pod jedan pojam. J. J. (23)

Smatram da bi, sve i u slučaju pridruživanja EU, Zapadni Balkan nastavio da postoji kao pojam bez obzira na to što su države pridružene EU. Pre svega, zbog zajedničkih socio-geopolitičkih karakteristika. Malo

⁸ Jedna ispitanica je navela i Sloveniju kao državu sa ambivalentnim statusom.

je verovatno da ćemo ikada moći da poredimo Severnu Makedoniju ili Albaniju sa Nemačkom, Francuskom ili Luksemburgom i da ih posmatramo kao jednake članove jedne zajednice, a još je manje verovatno da bi ijedna od ovih zemalja dozvolila da im ove države budu ravnopravni partneri. K. M. (23)

Pa, s obzirom na to da je sam naziv Zapadni Balkan jedna zapadna tvorevina, koja se tumači odozgo tj. na nekom simboličkom nivou, kao nekakvo mračno, necivilizovano mesto (pa su, eto, evropejimali naziv Balkan, dodajući odredicu „Zapadni“), mislim da neće iščeznuti. Zapadni Balkan je jedan kompromis kojim se zemlje Balkana brišu iz mračne balkanske retorike, ali to je i više od toga, naziv je nametnut. Sve i da apsolutno svaka država Zapadnog Balkana pristupi EU, neće naziv Zapadni Balkan biti iskorenjen, niti će se o ovim državama promeniti mišljenje. K. B. (25)

Samo jedan ispitanik je izrazio suprotno mišljenje:

Neće biti u upotrebi na zvaničnom nivou, nekako mi je logično... Ako je ceo Balkan u EU, šta će ti Zapadni. Ovako se sad pravi razlika između Zapadnog i ovih što su u EU. V. P. (23)

Razmatrajući mogućnost da se Zapadni Balkan okarakterise kao region u klasičnom smislu⁹, Tanja Petrović smatra da bi to bilo teško izvodljivo. Ne radi se o tome da države Zapadnog Balkana nemaju ništa zajedničko, ali ne postoji ništa što ih izdvaja od okolnih država, osim činjenice da države Zapadnog Balkana nisu članice EU. Ukoliko bismo se oslonili na stanovište Todorove i shvatili istorijsko nasleđe kao važan faktor koji bi u kulturnom smislu definisao region, opet bi bilo teško okarakterisati ga kao region, jer države koje potpadaju u kategoriju Zapadnog Balkana dele zajedničko istorijsko nasleđe sa okolnim državama (koje su članice EU), bilo to nasleđe Habzburške monarhije, Osmanskog carstva, jugoslovensko ili socijalističko nasleđe. Odgovor na pitanje šta Zapadni Balkan jeste možemo dobiti samo ukoliko ga izvrnemo, i zapitamo se šta Zapadni Balkan nije. Tu je odgovor jasan – Zapadni Balkan nije Evropska unija. U geografskom smislu, postoji još jedan detalj koji otežava poimanje Zapadnog Balkana kao regiona: nedostaje mu referentni okvir da bi nosio pridev „Zapadni“. Kao što su i pojedini ispitanici isticali – zaista ne postoji Istočni, Južni ili Severni Balkan; postoje samo Zapadni Balkan i Evropska unija (Petrović 2009: 30-31).

⁹ Pod regionom se podrazumeva teritorija ili predeo koji je na neki način omeđen, ima svoje osobenosti i poseduje određen nivo kohezije na osnovu koga bi se razlikovao od svog okruženja (Petrović 2009: 30).

Kako pokazuju analize iz drugih zemalja u tranziciji, Evropa u javnosti biva percipirana na različite načine, u zavisnosti od faze reformi i približavanja društva EU – u Mađarskoj se, tako, Evropa početkom devedesetih percipirala kao „tradicionalni zajednički evropski dom“, da bi sa odmicanjem tranzicije postala blisko povezana upravo sa pojmom „Zapad“, defragmentirajući se vremenom iz esencijalistički shvaćenog pojma u partikularan skup karakteristika (Radović 2009: 87-8). Ideja o Evropi u tranzicijskim zemljama menja se u zavisnosti od faze tranzicije – na početku ona je ideološka, u jeku tranzicije je političko-ekonomska, a tek na kraju ovog procesa građanska (isto: 91).

Dominantan stav mojih ispitanika prema EU je ambivalentan – s jedne strane, EU se percipira kao politički akter koji se služi „mekom dominacijom“¹⁰, te u velikoj meri diktira spoljnopolitički diskurs i sama osmišljava pojam Zapadnog Balkana. S druge strane, ističe se da se ista ta EU trenutno nalazi u „krizi“.¹¹

Kod mojih ispitanika je primetno odsustvo apsolutno afirmativnog, idealtipskog stava o EU (kakav je, primera radi, postojao među stanovništvom zemalja Istočne Evrope na samim počecima reformi u njihovim zemljama) (isto: 97). Preovlađujući stav o Evropskoj uniji i evrointegracijama bi se najbliže mogao opisati kao kritički nastrojen.¹²

Radović nudi objašnjenje da okasnela tranzicija Republike Srbije verovatno donosi i trezveniji pogled na proces evrointegracije, a značajna je i ambivalentna kulturna poruka o Evropi koja se odašilje u tranzicionoj Srbiji (isto)¹³.

10 Pod „mekom dominacijom“ podrazumevam ono što Srđan Radović naziva „mekom dominacijom obećanog priključenja“ koju EU sprovodi prema potencijalnim članicama putem uslovljavanja u međunarodnim odnosima (Radović 2009: 93).

11 Niko od ispitanika nije detaljnije objasnio šta tačno pod „krizom“ podrazumeva.

12 Mada postoje izveštaji o porastu evroskepticizma kod mladih (15-30 godina starosti) u Srbiji (Pogledati: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2019/09/Alternativni-izves%CC%8Ctaj-o-polož%CC%8Caju-i-potrebama-mladih-2019-1.pdf>), suzdržala bih se od klasifikovanja stavova mojih ispitanika kao evroskeptičnih. Ni u jednom pitanju iz moje ankete nije se tražilo od ispitanika da izraze svoju podršku/odustvo iste povodom priključenja Srbije Evropskoj uniji, već da li smatraju da će do tog priključenja doći u narednom periodu.

13 Neki od komentara na račun rezultata istraživanja NVO Građanska inicijativa iz 2019. godine, koji su pokazali trend porasta evroskepticizma kod mladih u Srbiji, glasili su ovako: *Mladi u Srbiji svakodnevno slušaju ambivalentne poruke u kojima se sa jedne strane govori da delimo evropske vrednosti, a sa druge stalno ponavlja da su naši pravi, najveći prijatelji negde drugde i da nas Evropska unija ucenjuje i obmanjuje; Danas jedan ministar o Evropskoj uniji kaže jedno, sutra drugi ministar iz iste vlade kaže nešto potpuno kontra od toga. Iako se Srbija formalno nalazi u procesu pristupanja EU, ne pokazuje se istinska volja da u vrednosnom smislu Srbija bude deo te zajednice* (Preuzeto sa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/29937318.html>. Pristupljeno 29.08.2020)

Istraživanje pokazuje da ispitanici vide evrointegracije (prvenstveno Srbije, a potom i ostalih zemalja Zapadnog Balkana) kao dugotrajan proces, sa često neizvesnim ishodom. Evropsku uniju vide kao krajnju destinaciju ovog procesa, ali sa vrlo malo ili čak bez ikakvog idealizovanja. Preovlađuje ambivalentna predstava o EU, kao moćnom političkom akteru koji osmišljava, plasira i nameće termin Zapadni Balkan u spoljnopolitičkom diskursu s jedne strane, ali i kao mestu koje je potreseno izvesnom krizom, što povratno doprinosi neizvesnosti ishoda same evrointegracije. Nijedan ispitanik/ca se ne identifikuje sa pojmom Zapadni Balkan, mahom zbog njegove snažne političke konotacije, „nametnustosti sa strane“, geografske neopravdanosti njegove upotebe i neprimerenosti, uopšte.

Analiza

Sledeći van Genepovu teoriju, evropeizacija Srbije se ovde posmatra kao obred prelaza i – konkretno – kao obred sazrevanja, imajući u vidu istorijski utemeljene prakse „civilizovanja i disciplinovanja“ (Hammond 2006; Fikfak 2009: 11); kao načina na koji Evropa (a u savremenom kontekstu, Evropska unija) pristupa državama Balkanskog poluostrva, a koji veoma podseća na način na koji odrasli obično pristupaju deci. Specifičnost ovog obreda prelaza se sastoji u tome što je njen cilj prvenstveno politička i ekonomska transformacija Srbije, kao i to što se odvija pod „budnim okom“ tj. nadzorom EU. U tom smislu, faze obreda prelaza mogu izgledati ovako:

Faza separacije – U periodu vladavine Slobodana Miloševića, Srbija je imala nestabilnu saradnju i kontakt sa EU, koji su čak potpuno prekinuti tokom i posle NATO bombardovanja 1999 (Brjić 2016: 138). Međutim, nakon pada Miloševićevog režima 2000. godine i demokratskih promena u Srbiji, tadašnji novi predsednik Vojislav Koštunica, biva pozvan i učestvuje na Samitu u Bijaricu (ibid: 139). Ovaj događaj možemo razumeti kao prekretnicu u odnosu tadašnje Savezne Republike Jugoslavije i Evropske unije, pri čemu SRJ pokazuje želju da *ponovo*¹⁴ ostvari saradnju sa EU.

¹⁴ Naglašavam „ponovo“ zato što je, još mnogo pre vladavine Miloševića, SFRJ imala saradnju sa Evropskom ekonomskom zajednicom (EEZ) (Brujić 2016: 137-8), pa se, u tom smislu, ovo može tumačiti i kao želja za „povratkom Evropi“ – međutim, ovog puta je situacija ipak drugačija, jer EU u velikoj meri određuje pristupna „pravila igre“.

Liminalna faza – Saradnja između Srbije i EU se intenzivira od 2000. godine naovamo.¹⁵ U jugoslovenskom i spskom javnom diskursu se sve više govori o „povratku Evropi“. Vlada Republike Srbije 2002. godine obrazuje Savet za evropske integracije koji prati, procenjuje i unapređuje odnose između RS i EU sa ciljem pristupanja Srbije EU (Brujić 2016: 139). Narodna Skupština je 2004. usvojila Rezoluciju o pridruživanju Srbije EU i odluku o vođenju proevropske razvojne politike.¹⁶ S tim u vezi, pridruživanje se objašnjava kao „strateško opredeljenje“, a put ka EU kao put ka modernijem društvu stabilne demokratije i razvijene ekonomije (ibid). U ovoj fazi, fokus je na pripremi Srbije da postane punopravna članica EU. Donose se i primenjuju (ili bi makar trebalo da se primenjuju) mere koje bi razvoj Srbije približile „evropskim standardima“.

Faza reintegracije – Budući da se politički i ekonomski zahtevi koje postavlja EU podudaraju sa pretpostavkama za uspešnu političku i ekonomsku transformaciju, pristupanje EU se vidi kao sredstvo, a ne cilj razvoja (Brujić 2016: 139). Međutim, za potrebe ove analize, može se reći da bi konačno pristupanje Srbije Evropskoj uniji trebalo da legitimizuje „uspešnost“ njene transformacije. Iz tog razloga, momenat ulaska Srbije u EU ćemo definisati kao momenat reintegracije.

U tom kontekstu, Zapadni Balkan možemo shvatiti kao pojam koji prati prve dve faze evropeizacije Srbije. Možemo ga tretirati kao pojam koji je uveden u javni diskurs sa ciljem da se na simboličkom nivou raskrsti sa „mračnom prošlošću“¹⁷ balkanskih zemalja. Istovremeno, možemo se fokusirati i na sam prefiks „Zapadni“, koji je verovatno odabran sa ciljem da se (opet, na simboličkom nivou) signaliziraju napredak, modernizacija i politička stabilnost kojima zemlje iz ove grupe teže. Kao što je rekao jedan od mojih ispitanika:

Zapadni (Balkan) kao Balkan na Zapadu (...) Okrenut Zapadu (...) Uređen sistem, institucije, demokratija u nekom praktičnom smislu, ljudska prava, sloboda govora i tako dalje. V. P. (22)

Zapadni Balkan je izraz skovan sa strane, nije kolokvijalan, ne postoji u svakodnevnom prostom govorenju, jer mu nije tu mesto. A i možda je malo prepotentan „zapadni“ jer mu se pridodaje odredica nekakve „civilizacije“ koja je „moderna, savremena, zapadna“ i stiče se utisak da je u pitanju nešto tuđe i nametnuto, odbijajuće. K. B. (25)

15 Za pregled važnih datuma za proces evrointegracije Srbije od 1999. godine do danas, pogledati: <https://www.mei.gov.rs/srp/srbija-i-eu/istorijat-odnosa-srbije-i-eu/>. Pristupljeno: 20.11.2020.

16 Dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/activities/european-integration/documents.611.html>. Pristupljeno: 20.11.2020.

17 Pod „mračnom prošlošću“ misli se na nacionalizam, ratne sukobe i političku nestabilnost.

Možemo ga razumeti kao pojam koji na simboličkom nivou ilustruje liminalni položaj balkanskih zemalja koje još uvek nisu članice EU. S jedne strane, one više nisu izolovane, nacionalne države¹⁸, ali još uvek nisu ni punopravne članice Evropske unije. One se trenutno nalaze u fazi priprema za pristupanje EU. U tom smislu, nalaze se „negde između“:

(...) Mi smo EU, a vi ste Zapadni Balkan, jer ste se deklarirali da 'ćete da dođete kod nas, al' još niste mi. V. P. (22)

Ostaje nam još da razmotrimo šta će se desiti sa pojmom Zapadni Balkan u fazi reintegracije. Ukoliko prihvatimo stanovište da on služi prvenstveno za „omeđavanje“ granice između balkanskih zemalja koje su pristupile EU i onih koje još uvek nisu, bilo bi logično očekivati da će izaći iz upotrebe onog trenutka kada i poslednja država Zapadnog Balkana postane punopravna članica EU. Ovo mišljenje zagovara, primera radi, Tanja Petrović¹⁹ (Petrović 2014: 4). Međutim, smatram da iza upotrebe ovog pojma ipak stoji nešto više od puke potrebe da se pojedine zemlje međusobno razgraniče. Ista autorka skreće pažnju na činjenicu da, iako su se nazivi koji su korišćeni za označavanje jugoistočnog dela evropskog kontinenta vremenom menjali, svaki od njih zapravo predstavlja neku vrstu eufimizma za naziv koji mu je prethodio, sa ciljem da se eliminišu negativne posledice stereotipizacije i ideološkog tereta. Autorka skreće pažnju na to da su inicijative za promenu naziva najčešće dolazile sa Zapada, kao i da nikada nije razmotrena mogućnost da problem ne leži u nazivima, već u praksama i diskursima koji opterećuju nazive i čine ih „neadekvatnim“, „politički nekorektnim“ i nepoželjnim za same građane balkanskih država (Petrović 2009: 29-30). O istorijskoj utemeljenosti ovakvih praksi i diskursa pisali su Hemond i Fikfak (Hammond 2006; Fikfak 2009: 11) i, uopšte, o paternalističkom načinu na koji Evropa pristupa zemljama Balkanskog poluostrva. Konačno, odgovori mojih ispitanika takođe usmeravaju na zaključak da se ne radi samo o prostom razgraničavanju teritorija, već o manje ili više jasnim odnosima moći, pri čemu će zemlje iz zapadnobalkanske grupe uvek predstavljati evropsku „drugost“, bilo u svojstvu spoljašnje ili unutrašnje drugosti.

Želela bih da naglasim da nije bio jednostavan zadatak doći do zadovoljavajućih odgovora, gde bi ispitanici detaljno elaborirali svoja razmišljanja. Sudeći na osnovu truda koji je uložen u sprovođenje intervjua, stiče se utisak da Zapadni Balkan nije važan pojam u vokabularu mojih ispitanika, niti da o njemu aktivno razmišljaju.

18 Kao što je to, primera radi, Srbija bila za vreme vladavine Slobodana Miloševića.

19 Skrenula bih pažnju da je ovo mišljenje pomalo kontradiktorno u odnosu na ideje koje je ista autorka iznela na drugom mestu (uporediti Petrović 2009 i Petrović 2014).

Dodatne poteškoće sa kojima sam se suočila prilikom istraživanja jesu pandemija virusa COVID-19, kao i policijski čas koji je bio na snazi u Srbiji, što je umnogome otežalo moje mogućnosti da se susretnem sa ispitanicima uživo. Stoga sam se i odlučila za telefonske razgovore.

Završna razmatranja

Glavno istraživačko pitanje je bilo da li pojam Zapadni Balkan možemo da tumačimo u ključu van Genepovog obreda prelaza. Smatram da možemo i da on nedvosmisleno prati prve dve faze evropeizacije Srbije, međutim, ostaje nam još da vidimo da li će pratiti i treću fazu.

Tanja Petrović smatra da će politički pojam Zapadni Balkan izaći iz upotrebe onda kada sve zemlje iz ove grupe pristupe Evropskoj uniji (Petrović 2014: 4). Marija Brujić, pak, smatra da ulazak u EU ne mora da korespondira izlasku sa Zapadnog Balkana. Trenutno nemamo načina da to utvrdimo, ali imamo opravdanih razloga da smatramo da neće nestati.

Posmatrano „odozgo“, Evropa se, istorijski gledano, prema balkanskim zemljama odnosila na način koji bi se mogao okarakterisati kao paternalistički (Hammond 2006; Fikfak 2009). U savremenom kontekstu, Evropska unija plasira pojam Zapadni Balkan i time postiže dve stvari: „civilizuje“ Balkan i istovremeno ga koristi kao drugost u odnosu na koju poima sebe. Posmatrano „odozdo“, ispitanici (na koje taj pojam treba da se odnosi) se nikada pomoću njega ne identifikuju, što svedoči o tome da ga smatraju neadekvatnim, a takođe veruju i da će on, i uprkos uspešnom ishodu evropeizacije, nastaviti da živi kao trajni označitelj evropskog unutrašnjeg „Drugog“.

Uzorak koji sam uspela da prikupim ni u kom smislu ne treba shvatiti kao reprezentativan, jer obuhvata premalo informanata, a osim toga, nije bilo ni mogućnosti sastajanja sa informantima uživo, usled pandemije COVID-19, uvođenja vanrednog stanja u Beogradu i policijskog časa. S druge strane, ovo mikro-istraživanje može da predstavlja važnu polaznu osnovu za naredne studije evropeizacije i evrointegracije Srbije u antropološkom svetlu, pre svega, zato što skreće pažnju na analitičku operativnost van Genepove teorije o obredima prelaza.

Literatura

Amato, Guiliano. 2005. Predgovor u *The Balkans in Europe's Future?* International Commission on the Balkans, 3–4. Sofia: Centre for Liberal Strategies. Dostupno na: <http://www.cls-sofia.org/uploads/files/Projects%20files/International%20Commission%20on%20the%20Balkans.pdf> (Pristupljeno: 26.06.2020)

Брујић, Марија. 2016. *Европеизација у Србији почетком XXI века: Антрополошка анализа социокултурних промена у периоду евроинтеграција*. Београд: Филозофски факултет.

Eriksen, Thomas Hylland. 2001. *Small Places, Large Issues An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press.

Hammond, Andrew. 2006. Balkanism in Political Context: From the Ottoman Empire to the EU. *Westminster Papers in Communication and Culture* 3 (3): 6–26.

International Commission on the Balkans. 2005. *The Balkans in Europe's Future*. Sofia: Centre for Liberal Strategies. Dostupno na:

<http://www.clssofia.org/uploads/files/Projects%20files/International%20Commission%20on%20the%20Balkans.pdf> (Pristupljeno: 26.06.2020)

Petrović, Tanja. 2009. *A LONG WAY HOME: Representations of the Western Balkans in Political and Media Discourses*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Petrović, Tanja. 2014. Europeanization and the Balkans. Uvod u: *Mirroring Europe. Ideas of Europe & Europeanization in Balkan Societies*, ur. Tanja Petrović, 3–19. Leiden: Brill.

Радовић, Срђан. 2009. *Слике Европе*. Београд: Етнографски институт САНУ.

Rumford, Chris. 2008. *Cosmopolitan Spaces. Europe, Globalization, Theory*. New York, London: Routledge.

Slukan Altić, Mirela. 2011. Hrvatska kao Zapadni Balkan-geografska stvarnost ili nametnuti identitet? U *Društvena Istraživanja / Journal for General Social Issues* 20(2 (112)): 401-413. Zagreb: Institut društvenih znanosti.

Todorova, Maria. 2009. *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press, Inc.

van Gennep, Arnold. 1960. *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press.

Velikonja, Mitja. 2007. *Evroza. Kritika novog evrocentrizma*. Beograd: XX vek.

Jagoda Mirović

**The Europeanization of Serbia:
Rites de Passage in the Western Balkans**

The paper represents a segment within a wider research of europeanization of everyday life and culture in Serbia, mainly in context of the influence of EU foreign policy discourse on those who are supposed to be “moulded” by it. The attitudes of six University students from the Republic of Serbia towards the term “Western Balkans” are taken into consideration. An overview of different terms that have historically preceded it are laid out, as well as its significance in the process of imagining European identity, where Western Balkans is positioned as “The Other.” The term Western Balkans is interpreted in context of the europeanization of Serbia and further analyzed as a rite of passage. Finally, the possibility of disappearing of the term from the political discourse after Serbia’s successful europeanization, i.e. its accession into the EU is discussed.

Keywords: Western Balkans, europeanization of Serbia, rites of passage